

Zásady tvorby titulků k audiovizuálním dílům

Cílem tohoto dokumentu je popsat české zvyklosti a zpřesnit zásady v oblasti tvorby profesionálních titulků k audiovizuálním dílům určených pro slyšící diváky (titulky pro neslyšící diváky se řídí odlišnými pravidly¹ a tento dokument se jimi nezabývá). Jeho zpřístupnění široké profesní veřejnosti by mělo přispět ke zvýšení celkové kvality titulků v českém jazykovém prostoru, ke sjednocení jejich úpravy a k vymezení rozdílů mezi českou tradicí a cizorodými vlivy, které do českých titulků pronikají ze zahraničí. Tvůrcům titulků by tyto zásady měly napomoci k tvorbě co nejkvalitnějších titulků, zadavatelům, recenzentům a dalším by měly posloužit jako referenční dokument k posuzování kvality titulků a divákům by měly zajistit lepší zážitek.

Jsme si vědomi toho, že titulky z velké části tvoří ženy. Generické maskulinum používáme z důvodu jazykové úspornosti a není naším záměrem kohokoliv marginalizovat.

Titulky jako forma překladového textu a jako součást překladatelské tradice

Překladové titulky jsou jednou z forem překladu audiovizuálního obsahu. Tento obsah může být velmi různorodý – od uměleckého filmu až po videonávod k sestavení průmyslového zařízení –, a proto se na různé typy audiovizuálního sdělení vztahují různé překladové normy a požadavky. Základní technické požadavky, jejichž hlavním cílem je srozumitelnost a čitelnost titulků v širším slova smyslu, však platí prakticky bez rozdílu. Tyto zásady byly vytvořeny především se zřetelem k tvorbě titulků k autorským dílům, v přiměřeném

¹ Kromě barevného odlišení replik jednotlivých postav, signalizace relevantních zvuků a značení jmen postav hovořících mimo obraz je to především jiné použití úvodního spojovníku. Viz KOPLÍK, Raimund a STRNADOVÁ, Věra. Problematika tvorby skrytých titulků k předtočeným pořadům. 2., opr. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008.

rozsahu se však mohou aplikovat na tvorbu titulků ke všem ostatním druhům audiovizuálního obsahu. Po přihlédnutí ke specifickým vlastnostem konkrétního žánru a účelu také mohou být použity ve všech oblastech, tedy v titulcích určených pro televizní vysílání, promítání v kinech, na internetu i v aplikacích VOD (streamingu), případně i v jiných médiích.

Titulky k autorským dílům jsou jednou z forem uměleckého překladu, a proto by měly navíc respektovat obecné zvyklosti, normy a pravidla platná pro umělecký překlad.

K těmto normám patří na začátku 21. století i zásada, že překladatel překládá přímo z výchozího jazyka, jehož znalostí disponuje, do jazyka cílového, tedy nikoli přes třetí jazyk, protože takový překlad z druhé ruky a bez znalosti výchozího jazyka a kultury obvykle vede k významovým i stylistickým posunům a podle názoru mnoha titulkářů je problematický i z hlediska překladatelské etiky, protože pokud (dnes zpravidla) angličtinář přijme překlad např. z turečtiny přes angličtinu, snižuje se tím poptávka po překladu přímo z turečtiny, a přitom angličtinář nemůže zaručit stejnou kvalitu, jako kdyby se překládalo přímo z originálu. Výjimkou jsou případy, kdy např. na překlad z daného jazyka nejsou k dispozici titulkáři pracující přímo z daného výchozího jazyka nebo když je třeba, aby daný překladatel měl některé specifické dovednosti.

Filmové titulky k autorskému dílu jsou rovněž autorským dílem, a proto se v souladu s platnými právními předpisy a zvyklostmi vždy uvede jméno jejich autora nebo jím zvolený pseudonym. Jestliže si to autor titulků nepřeje, jeho jméno uvedeno nebude. Titulek s autorovým jménem či pseudonymem se zobrazí krátce po jménech hlavních tvůrců díla v závěrečných titulcích, a to nejlépe tak, aby nezakryl jména dalších spolupracovníků, kteří se na vzniku díla podíleli. V souladu s českými překladatelskými zvyklostmi se v citacích textů, které již byly přeloženy, používá některý z publikovaných překladů. V tomto případě je třeba dodržet zákonné zásady pro citování včetně uvedení autora

citovaného překladu. Jeho autorství se uvádí v závěru filmu po jménu autora překladu vlastního filmu. Příklad citace:

Překlad Shakespearových sonetů

Jiří Josek, Romeo, Praha 2008

Případně ve zkrácené verzi:

Překlad Shakespearových sonetů Jiří Josek

Nedílnou součástí tvůrčího procesu je jazyková a technická revize titulků. Autor by měl mít možnost se k úpravám vlastního díla vyjádřit a spolu s redaktorem nalézt nejlepší řešení případných sporných bodů. Je tedy v zájmu všech zúčastněných a především diváka, aby autorovi a redaktorovi byla umožněna přímá tvůrčí spolupráce. Jméno redaktora (který se i v závislosti na přesném rozsahu jeho práce někdy označuje jako dramaturg, revizní pracovník, editor či kontrolor kvality) se uvede obdobně jako jméno autora titulků, a to v titulku následujícím po titulku se jménem autora.

Jestliže je ve výjimečných případech nezbytné, aby na seriálu pracovalo více překladatelů, je nutné zajistit jednotnost překladu. Jestliže se na výrobě titulků podílí dva překladatelé, doporučuje se, aby si vzájemně prováděli revizi a průběžně komunikovali i nad rámec revize. Jestliže se na výrobě titulků podílí tři a více překladatelů, doporučuje se, aby spolupráci všech zúčastněných koordinovala jedna osoba, která má na starosti i sjednocení konečné verze titulků všech epizod.

K tvorbě titulků je třeba přistupovat s pokorou a mít na paměti, že divák má zájem nikoliv číst titulky, ale poslouchat a sledovat audiovizuální dílo. Méně je často více.

Základní předpoklady

Je nezbytné, aby titulkář vždy dostal video (včetně zvukové složky) s příslušným pořadem v dostatečné kvalitě a dialogy v jazyce originálu (tzn. např. k italskému filmu dostane italské podklady, nikoli pouze anglický překlad) v písemné

podobě, ať už se jedná o načasované titulky ve výchozím jazyce (tzv. šablona) nebo o scénář, ideálně oboje. Je třeba, aby mohl upravovat časování titulků a pracovat v programu určeném k tvorbě titulků a aby tyto úpravy reflektovala jeho odměna. Výjimkou jsou případy, kdy překladatel tvoří nenačasované titulky. Potom je však nutné, aby se o načasování a úpravu titulků postaral kvalifikovaný specialista. Jestliže práce probíhá online v cloudové aplikaci, doporučuje se, aby titulkář měl možnost si vytvořené titulky stáhnout za účelem provedení kontroly pravopisu a gramatiky, protože offlinové aplikace bývají v tomto směru pokročilejší.

Technická stránka tvorby titulků

- Titulek se skládá z jednoho nebo dvou řádků textu.
- Maximální počet znaků (v tomto dokumentu vždy uváděný včetně mezer) se liší podle média a poměru stran obrazu, proto je třeba vždy respektovat specifické požadavky zadavatele.

U titulků pro kina a v televizním vysílání se obvykle jedná o 36 znaků na řádek, u streamingu o 42 znaků na řádek, titulky určené pro sociální sítě ve formátu 9:16 obvykle mívají méně než 30 znaků na řádek.

- Titulky mají takovou čtecí rychlost (ve znacích za sekundu), aby je diváci stačili přečíst a ještě jim zbyl čas na vnímání obrazu a děje.

Zatímco v minulosti byla běžným standardem rychlost 12 znaků za sekundu, v poslední době je v některých médiích běžná maximální rychlost 17 znaků za sekundu, případně i více. Nižší rychlosti se volí tam, kde mají titulky být přístupné všem skupinám diváků, vyšší rychlosti pak tam, kde se dá počítat s diváky, kteří jsou na titulky zvyklí. Jak vyplývá z nejnovějších výzkumů, zatímco při rychlosti 12 znaků za sekundu věnuje divák titulkům méně než 50 % času, při

rychlosti 17 znaků za sekundu jim v průměru věnuje již více než 80 % času nebo je nechte celé,² což není žádoucí.

U dětského diváka a u dalších zvláštních skupin diváků se volí rychlost nižší: ze 17 znaků za sekundu se snižuje na 13, z 12 na 10.

Vliv na rychlost čtení má i celková srozumitelnost textu (složitě konstrukce, neobvyklá slova včetně méně známých termínů, cizích slov a nezvyklých vlastních jmen, nespisovné tvary).

Doporučuje se, aby v průběhu pořadu nedocházelo k prudkým změnám čtecí rychlosti.

- Každý titulek se zobrazí nejméně po dobu jedné sekundy.
Zejména tehdy, když titulek nenásleduje bezprostředně po předchozím titulku, může divákovi chvíli trvat, než titulek postřehne a začne jej číst. Proto mnozí titulkáři doporučují titulek prodloužit nejméně na 1,5 sekundy, jestliže tomu nebrání střih nebo jiný faktor.
- Každý titulek se zobrazí nejdéle po dobu sedmi sekund.
- Mezi dvěma po sobě jdoucími titulky je časový rozestup nejméně dva snímky (angl. frames), tzn. při snímkové rychlosti 24 snímků za sekundu nejméně 83 milisekund.
- Titulky se zobrazují synchronně s příslušnou částí monologu/dialogu.
- Titulek se zobrazuje se začátkem promluvy. Je-li to nutné pro dosažení přijatelné čtecí rychlosti, může se zobrazit až 125 milisekund před zahájením promluvy.
- Jestliže tomu nebrání střih, kterým se mění scéna, nebo jiný faktor, titulek zmizí nejdříve v okamžiku, kdy dozní promluva, může však zmizet až cca jednu sekundu po doznění repliky. Doporučuje se, aby zmizel nejméně několik snímků po doznění repliky, tedy ne přesně v okamžiku jejího doznění.

² Viz Pedersen, J. (2018). From old tricks to Netflix: How local are interlingual subtitling norms for streamed television? *Journal of Audiovisual Translation*, 1(1), 81–100.

- Při časování je třeba brát v úvahu střihy. Titulek by neměl začínat ani končit v těsné blízkosti střihu. Požadavky různých zadavatelů se v konkrétních parametrech liší, ale za optimální rozsah „ochranné zóny“ lze považovat úsek začínající šest snímků před střihem a končící šest snímků po střihu. V této zóně by žádný titulek neměl začínat ani končit, a to se dvěma výjimkami: 1) titulek mizí dva snímky před střihem, 2) titulek začíná přesně na střihu. Na to, jak důsledně by se střihy měly respektovat, existují různé názory, shoda však panuje v tom, že titulek z minulé scény by neměl sahat přes střih, kterým začíná nová scéna.

Smyslem těchto pravidel je sladit střídání střihů a titulků tak, aby divák co nejméně rušilo a aby ho nevnímal jako nepříjemné blikání, případně aby po střihu v obraze podvědomě neočekával nový titulek, a nezačal tedy tentýž titulek číst znovu.

Jestliže je na časové ose dost prostoru a střihy v rámci scény nejsou příliš časté, je ideální, když titulek nepřechází přes střih. V současné době jsou však střihy stále častější a přechodům titulků přes střih se nelze vyhnout, protože jinak by došlo k negativním zásahům do jiných parametrů, zejména čitelnosti titulků.

- Titulky jsou umístěny v dolní části obrazovky/plátna.

Český divák očekává, že titulky najde u spodního okraje obrazovky/plátna. Někteří provozovatelé služeb VOD však umísťují určité titulky k hornímu okraji, aby např. nezakrývaly text v obraze. To vede k nepředvídatelnému střídání polohy titulků a divák tak vůbec nemusí postřehnout, že titulek byl zobrazen, nebo ho nemusí stačit přečíst.

- V titulcích nikdy nedělíme slova na konci řádku.
- Není-li to nutné, větu nedělíme do více titulků. Pokud to nutné je, je třeba ji rozdělit na logicky a syntakticky vhodných místech, např. na rozhraní (vedlejších a hlavních) vět.
- Konec jedné věty a začátek věty následující nikdy netvoří jeden titulek, např.

že to věděli od samého začátku.

Proč ale neřekli,

Mnozí titulkáři se vyhýbají i titulkům, kde je jedna věta neúplná a druhá úplná, např.

že to věděli od samého začátku.

Já to ale nevěděl.

- Je vhodné nepodávat podstatné informace příliš brzy – např. u anekdot není žádoucí, aby pointa byla zobrazena dřív, než zazní.
- Jestliže se text v titulku nevejde na jeden řádek, je třeba řádek zalomit na logicky a syntakticky vhodném místě, tedy ne nutně v polovině. Nabízí-li se více možností zalomení, je vhodné volit řešení, při kterém je první řádek kratší, zároveň je ale vhodné vyhýbat se silně asymetrickým titulkům, kdy je jeden výrazně delší než druhý. Často existuje vhodných řešení několik a o žádném z nich se nedá říct, že je jediné správné.
- Při zalamování řádku nesmí na jeho konci stát spojky ani předložky, a je-li to možné, neměla by tam stát ani další slova, která mají silnou vazbu s následujícím slovem, např. přivlastňovací zájmeno nebo přídavné jméno před rozvíjeným podstatným jménem.

Příklady (předpokládáme maximální délku titulku 36 znaků):

Takto ne

Promluvíme si o tom za čtrnáct dní, ano?

Takto ano

Promluvíme si o tom za čtrnáct dní, ano?

Promluvíme si o tom za čtrnáct dní, ano?

A kvůli tomu se
musela vrátit do Paříže.

A kvůli tomu
se musela vrátit do Paříže.

Včera večer nám oznámil, že
na účtu nemá ani dolar.

Včera večer nám oznámil,
že na účtu nemá ani dolar.

- Prostřednictvím titulků je třeba převést i textové prvky viditelné v obraze, které jsou pro děj a danou situaci relevantní, např. nápisy na budovách, dopisy, novinové titulky. Jestliže se nápis překrývá v čase s dialogem a není možné v titulcích zachytit obě informace, je třeba volit tu, která má pro zápletku větší význam. I v případě, že technické řešení umožňuje vložit do titulků překlad dialogu i nápisu (zpravidla tím způsobem, že se původní nápis překryje či nahradí překladem), je třeba mít na paměti, že divák v danou chvíli musí být schopen zpracovat oba titulky.
- Jestliže je překlad nápisu v obraze identický (např. *LOS ANGELES, 2008*) nebo velmi podobný a běžnému diváku srozumitelný (např. *POLICE* či *POLICÍA*), do titulku se nekládá.
- V zájmu zachování přijatelné čtecí rychlosti je možné z nápisů ve formátu *JMÉNO, FUNKCE* přeložit jen funkci.

Interpunkce a typografie

- Titulky respektují obecné zásady české interpunkce. Zejména je třeba věnovat pozornost konci titulků, kde se chybuje nejčastěji.
- Je třeba šetřit vykřičníky, nepoužívají se středníky, závorky a zpravidla ani pomlčky (-). Místo pomlčky je vhodnější použít dvojtečku, u vložených vět pak čárky.
- Je třeba dodržovat zásady české typografie, přestože mnohé titulkovací programy automaticky nemění rovné horní uvozovky na otevírací oblé dolní a na uzavírací oblé horní, rovné apostrofy na oblé, tři po sobě jdoucí tečky (...) na znak s třemi tečkami, tzv. „trojtečku“ či výpustku (...) apod.

- Apostrofy se používají jen v cizích slovech, např. *McDonald's*. Jejich použití v českých slovech (např. *upad*, *zved*) je zastaralé a jsou vhodné pouze v citacích ze starších českých děl včetně starých překladů, např. *přec domnívám se, že byl Cassio, který utek', jistě uražen* (Sládkův překlad Shakespeara *Othella*).
- Tři tečky (výpustku) používáme takto:
 - Na konci nedokončené věty: *A já jsem myslela...*
 - Na začátku věty, kterou neslyšíme od začátku, po výpustce nenásleduje mezera: *...proč nemohli zavolat.*
 - K označení delší pauzy ve větě: *Ona byla taková... tajemná.*
 - Jestliže je věta přerušena replikou jiné postavy nebo nápisem v obraze, vloží se tři tečky na obou stranách.
 - Výpustka se nepoužívá na konci části věty, která bez větší pauzy pokračuje v dalším titulku.

Mechanické zachovávání tří teček při překladu z cizojazyčné šablony patří k nejčastějším chybám: tři tečky se v různých národních tradicích používají různě. Tři tečky někdy předepisují manuály některých zahraničních společností pro češtinu i tam, kde je to v rozporu s českým územ.
- Jestliže je přímá řeč, citace apod. vyznačená uvozovkami a je rozdělena do několika titulků, přední uvozovky píšeme jen na začátku a zadní jen na konci, tzn. nerámujeme uvozovkami každý jednotlivý titulek.

Zamračila se a řekla:
„To přece není pravda.

To bych jí nikdy neudělala.“

- V jednom titulku obvykle hovoří jedna až dvě postavy. Je však nepřipustné v jednom titulku spojovat promluvy, které netvoří dialog, a to včetně promluv, z nichž každá patří do jiné scény.

- Jestliže v titulku hovoří jedna postava, titulek není uvozen spojovníkem. Jestliže hovoří dvě postavy, každá postava má jeden řádek a obě repliky jsou uvozeny spojovníkem, po němž nenásleduje mezera.

-Hovoří první postava.

-Hovoří druhá postava.

U velmi rychlých výměn s krátkými replikami je možné, aby v titulku byly až čtyři repliky různých postav. Doporučuje se, aby žádná z replik nepřesahovala z prvního řádku na řádek druhý. Jsou-li na jednom řádku dvě repliky, může být vhodné vložit mezi ně pro lepší oddělení až čtyři mezery.

-První replika. -Druhá replika.

-Třetí replika. -Čtvrtá replika.

- V českém prostředí se v titulcích tradičně nepoužívá kurzíva, tučné, podtržené ani jinak zvýrazněné písmo.

V jiných tradicích se kurzíva používá pro názvy autorských děl (knih, filmů, hudebních alb apod.), cizích slov, textu písní, ale také čteného komentáře (voice-overu), dialogů zprostředkovaných přístroji, jako je telefon, vysílačka, televize či počítač, a dialogů, které zaznívají z jiné scény, než jaká je aktuálně v obraze. I když není na místě kurzívu paušálně zamítnout, je vhodné zvážit, zda je její využití funkční. V titulcích pro slyšící diváky tak může mít smysl např. k vyznačení názvů autorských děl, ale na její přínos např. u hlášení nádražního rozhlasu, vnitřního monologu, pásma vypravěče apod. se názory různí.

Příliš časté střídání kurzívy a obyčejného písma či její nadužívání (například v dokumentárních pořadech) může být pro diváka rozptylující. Čtení kurzívy také může být obtížnější pro dyslektiky.

- Titulky obsahující překlad nápisů v obraze mohou být pro odlišení psány velkými písmeny (verzálkami), např.

LANGLEY, ÚSTŘEDÍ CIA

Jestliže tvoří nápisy v obraze delší souvislý text, používáme malá a velká písmena jako v běžném textu.

Jazyková stránka

- Titulky se řídí Pravidly českého pravopisu včetně dodatku MŠMT ČR z roku 1994, Internetovou jazykovou příručkou a dalšími kodifikačními publikacemi.
- Titulkař si ověřuje pravopis osobních, geografických a jiných reálií. Řídí se zavedenými pravidly transkripce z nelatinkových písem.
- Jako v jakémkoli jiném typu překladu se převádí význam, nikoli slova. Kromě významu je třeba zachovat styl, registr, tón a specifičnost vyjadřování postavy. V titulcích se používá přirozený a idiomatický jazyk.
- Je vhodné šetřit nespisovnými koncovkami a stylistický registr charakterizovat spíše lexikálně.

Některé nespisovné koncovky jsou přijímány více a na větším území než jiné. Nespisovné koncovky v psaném textu nejsou obvyklé, a proto mohou ztěžovat porozumění.

- Je třeba vyhýbat se rušivé domestikaci, např. nahrazení značky amerického obchodního řetězce značkou řetězce českého.

Šetrná substitute nebo zobecnění reálie, která je českému divákovi zcela neznámá, však může být na místě: řešením tak může být nahrazení např. jména finské celebrity jménem mezinárodně známé celebrity.

- Je třeba dbát na to, aby slovosled odpovídal zásadám české věty a nekopíroval slovosled originálu.
- V důsledku kondenzace nebo vypuštění některé informace nesmí být narušena soudržnost textu a důležité souvislosti musí zůstat zřejmé.
- Měrné jednotky se zpravidla převádějí na jednotky užívané v českém prostředí.
- Zkratky se používají vhodně v závislosti na typu pořadu: zatímco v dramatických pořadech je většina z nich nevhodná, v dokumentárních pořadech mohou být nezbytné.

- Číslovky do deseti se vypisují slovy, věta nezačíná číslicí, kterou lze rozepsat slovy. Slovy je možné rozepsat i vyšší čísla, u nichž rozepsaná podoba není příliš dlouhá, zejména rovné násobky čísla 10, 100 a 1 000, např. třicet, pět tisíc nebo tři sta.
- U čísel od 1 000 se trojice řádů oddělují mezerou, tedy např. 12 345. Tato mezera se nemusí vkládat u čtyřciferných čísel a nikdy se nevkládá v případě letopočtů.
- Ženská příjmení se přechylují v souladu s běžným územ, např. *Angela Merkelová*, ale *Angelina Jolie*.
- Nejde-li o záměr, je třeba vyhýbat se příliš složitým větným konstrukcím. Často je vhodnější použít dvě jednoduché věty než složité souvětí. Je-li to možné, titulkař se vyhýbá obtížně čitelným slovům a spojením, případně jejich použití kompenzuje nižší čtecí rychlostí.
- Je-li ze zvuku zřejmé, že se některá věta nebo slova opakují, není nutné opakovat je i v titulcích. Např. *Děkuju, děkuju, strašně moc děkuju.* > *Strašně moc děkuju.*
- Při překladu vulgárních výrazů se vždy zohlední skutečnost, že „slovníkový ekvivalent“ může mít v různých jazycích různou sílu a že v písemné podobě může působit silněji než v podobě mluvené. Vždy je nezbytné řídit se pokyny zadavatele, které mohou záviset např. na plánovaném čase vysílání.
- „Vycpávková“ slova se zpravidla vypouštějí, např. *No jako teda já fakt nevím, ale...* > *Já fakt nevím, ale...*
- Zejména u světových jazyků je nutné počítat s tím, že divák některým výrazům rozumí. Některým promluvám navíc odpovídají výrazná gesta. Proto je třeba titulky formulovat tak, aby nedošlo ke zjevnému rozporu (např. *Are you ok? Yes.* + kývnutí – *Není ti nic? Ne.*)
- Texty písní a básní se podle českých zvyklostí překládají tak, aby byl alespoň náznakem zachován rytmus a rým. Ani zde se nepřejímají cizí interpunkční a typografické zvyklosti, tzn. velké písmeno se nepíše na začátku verše, ale na začátku věty, interpunkce se používá jako v jakémkoliv jiném textu.

Kodifikační příručky

- Internetová jazyková příručka. Dostupná na WWW: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>
- Pravidla českého pravopisu. 1. vyd. Praha: Academia, 1993 a další vydání v nakladatelství Academia (včetně *Dodatku MŠMT z r. 1994*).
- ČSN 01 6910: *úprava dokumentů zpracovaných textovými procesory*. Praha: Úřad pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví, 2014. 73 s. Česká technická norma; ICS 01.140.30.
- HAVRÁNEK, Bohuslav, ed. a kol. *Slovník spisovného jazyka českého. 2.*, nezměn. vyd. Praha: Academia, 1989. 8 sv. Dostupný též z WWW: <https://ssjc.ujc.cas.cz/>.
- *Geografický místopisný slovník světa*. 1. vyd. Praha: Academia, 1993. 924 s. ISBN 80-200-0445-9.

Vyhotovila pracovní skupina Jednoty tlumočnicků a překladatelů a Překladatelů Severu pro audiovizuální překlad ve složení Miroslav Pošta, Barbora Vrbová, Alena Novotná, Tomáš Hnyk a Marta Bartošková.

Verze 1 ze 29. října 2020